

๗

สุญญตา

พวกเราคงเคยได้ยินคำว่าสุญญตาหรือมหาสุญญตากันบ่อยๆ และอาจเคยพบเพื่อนชาวพุทธบางท่านโดยเฉพาะปัญญาชนที่สนใจศึกษาเรื่องสุญญตาด้วยการอ่าน การฟัง การคิด และการถกแถลงธรรม ท่านเหล่านี้ได้รับความอึ้งอ้อมใจ ว่ามีความรู้ความเข้าใจพระพุทธานุศาสน์ลึกซึ้งเพียงพอแล้วจนไม่สนใจการเจริญสติ ซึ่งเราคงเข้าไปเกี่ยวข้องอะไรด้วยไม่ได้ แต่ที่น่าเป็นห่วงก็คือเพื่อนผู้สนใจการปฏิบัติบางท่าน กลับพยายามเจริญสติด้วยการใช้สุญญตาเป็นอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดพลาดมาก เพราะพระพุทธรเจ้าทรงสอนให้ใช้ขันธหรือรูปนามเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ได้ทรงสอนให้ใช้สุญญตาหรือความว่างเป็นอารมณ์แต่อย่างใด

บางท่านถึงกับนำพระไตรปิฎกมาอ้างว่า พระพุทธรเจ้าก็ทรงสอนให้ใช้สุญญตาเป็นอารมณ์กรรมฐานเหมือนกัน เนื้อหาของพระไตรปิฎก

ส่วนนี้มีอยู่ว่า โมฆราชมาณพ พร้อมด้วยเพื่อนร่วมสำนักผู้เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวีรรวม ๑๖ ท่าน ได้ไปเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ท่านเหล่านี้ภายหลังได้อุปสมบทและบรรลุเป็นพระอรหันต์ชั้นแนวหน้าทั้งสิ้น เฉพาะท่านโมฆราชนั้นได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึง ๓ ครั้งว่า **“บุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่เห็น”**

พระอรรถกถาจารย์ท่านอธิบายว่า เหตุที่ท่านโมฆราชต้องถามถึง ๓ ครั้ง ก็เพราะพระพุทธเจ้าทรงขอให้โมฆราชมาณพมีอินทรีย์แก่กล้าเสียก่อน จึงยังมีได้ทรงตอบเมื่อทูลถามปัญหา ๒ ครั้งแรก ต่อจากท่านอชิตะและท่านติสสเมตเตยยะ

เมื่อท่านโมฆราชทูลถามเป็นครั้งที่ ๓ โดยได้ถามเป็นบุคคลลำดับที่ ๑๕ แทนที่จะได้ถามเป็นท่านที่ ๒ หรือ ๓ จึงทรงตอบว่า **“ดูกรโมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่าเถิด จงถอนความตามเห็นว่าเป็นตัวตนเสียแล้ว พึงเป็นผู้ข้ามพ้นมัจจุราชได้ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่เห็น”**

เมื่ออ่านคำตอบตรงนี้แล้ว ท่านที่ชอบเรื่องสุญญตาก็มักจะสรุปเอาเลยว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติด้วยการคิดพิจารณาให้เห็นว่าโลกเป็นของว่างเปล่าหรือเป็นสุญญตา

ความจริงพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงสอนอย่างนั้น แต่ท่านระบุชัดเจนว่า **จงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ** แสดงว่าท่านสอนให้เจริญสติ ถ้า

ถามต่อไปว่าท่านให้เจริญสติโดยใช้สิ่งใดเป็นอารมณ์กรรมฐาน ก็ตอบได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้**โลก**เป็นอารมณ์กรรมฐาน และคำว่าโลกก็หมายความว่าถึง**รูปนาม**นั่นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนให้ใช้สุญญตาหรือความว่างเปล่าเป็นอารมณ์กรรมฐาน เพียงแต่ทรงแนะนำ**ให้ตามรู้รูปนามในแง่มุมของความว่างเปล่าจากตัวตนหรืออนัตตา**เท่านั้นเอง เพราะท่านโมฆราชเป็นผู้มีปัญญามาก จึงเหมาะที่จะบรรลุธรรมด้วยสุญญตวิโมกข์คือการเห็นรูปนามเป็นอนัตตา ทั้งนี้ในบรรดาคณะศิษย์ของพราหมณ์พาวีรทั้ง ๑๖ ท่านนั้น พระไตรปิฎกกล่าวถึงฉายาต่อท้ายชื่อไว้ ๒ ท่าน คือท่านโมฆราชผู้มีปัญญา กับท่านปิงคิยะผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ แสดงว่าท่านโมฆราชน่าจะมีจุดเด่นในด้านมีปัญญามากจริงๆ เพียงแต่ไม่ถึงระดับท่านพระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญาเท่านั้น

มีคำอธิบายเพิ่มเติมในพระไตรปิฎก (โมฆราชมาณวกปัญหา นิทเทส พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส) ว่า **“บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ด้วยสามารถความกำหนดว่าไม่เป็นไปในอำนาจ** หมายความว่า ใครๆ ย่อมไม่ได้อำนาจในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ และ (๒) ด้วยสามารถการพิจารณา**เห็นสังขารโดยเป็นของว่างเปล่า** หมายความว่า ใครๆ ย่อมไม่ได้แก่นสารในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ที่ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร เพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา

มีคำที่อาจก่อความสับสนได้อีกคำหนึ่งคือคำว่า **“พิจารณา”** บางท่านตีความว่าการพิจารณาคือการคิด แท้จริงคำว่าพิจารณาหมายถึง การเจริญสติตามรู้รูปนามนั่นเอง ไม่ใช่การคิดเรื่องรูปนาม เพราะการคิดเรื่องรูปนามว่าเป็นความว่างนั้น ไม่สามารถจะทำให้เห็นรูปนามเป็นความว่างได้ แต่ถ้าเจริญสติโดยมีรูปนามเป็นอารมณ์ จึงจะเห็นอนัตตลักษณะของรูปนามได้

สรุปแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนให้ใช้ความว่างเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน และไม่ได้ให้คิดเรื่องความว่าง แต่ทรงสอนให้มีสติตามรู้รูปนาม จนเห็นรูปนามว่างเปล่าจากความเป็นตัวตนหรือไร้แก่นสารทั้งปวง ดังนั้นพวกเราจึงควรลงมือเจริญสติตามรู้รูปนามไปเลย ดีกว่าจะเพียวคิดหรือเพียวแสวงหาสุญญตาจนลืมการเจริญสติแล้ววันหนึ่งพวกเราจะได้เห็นโลกคือรูปนามอันประกอบขึ้นเป็นสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น แม้มีอยู่ แต่ก็ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตนและหาแก่นสารใดๆ ไม่ได้เลย

อันที่จริงคำสอนโดยตรงเรื่องสุญญตาในฝ่ายเถรวาทมีไม่มากนัก กลับไปมีมากในคำสอนของเซน แต่สุญญตาที่เซนกล่าวถึง ก็อาจมีนัยแตกต่างไปจากคำสอนที่พระพุทธเจ้าประทานแก่ท่านโฆสราชน ซึ่งหมายถึงความว่างเปล่าจากความเป็นตัวตนและความไร้แก่นสารของ **รูปนาม** ในขณะที่สุญญตาตามคำสอนของเซนน่าจะมึนงงใกล้เคียงกับคำว่า **นิพพาน** ซึ่งรูปนามกับนิพพานนั้นเป็นสภาวะธรรมต่างชนิดกัน อย่างไรก็ตามแม้ฝ่ายเถรวาทจะไม่ค่อยได้เอ่ยถึงคำว่าสุญญตาโดยตรง แต่ก็กล่าวถึงสุญญตาไว้ทั้งสองนัย คือนัยแรกสอนว่า **รูปนามว่างเปล่า**

จากความเป็นตัวตน และนัยที่ ๒ สอนว่า **นิพพานเป็นความว่างอย่างยิ่ง** ซึ่งถ้าจะกล่าวอย่างรวบย่อก็กล่าวได้ว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา** คือทั้งรูปนามและนิพพาน ต่างก็ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตนด้วยกันทั้งสิ้น

ไหนๆ ก็กล่าวถึงสุญญตาไปแล้ว วันนี้จะเล่าให้พวกเราฟังถึงการปฏิบัติธรรมจนเห็นสุญญตาทั้ง ๒ นัย ซึ่งเรื่องเหล่านี้ผู้เขียนเคยได้ยินครูบาอาจารย์วัดป่าบางรูปท่านเล่าให้ฟังมาอีกต่อหนึ่ง

แท้จริงธรรมชาติทั้งมวลเป็นสิ่งเดียวรวมด คือเป็นเพียงรูปธรรมและนามธรรมที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยปรุงแต่งเท่านั้น แต่เพราะความหลงผิดหรืออวิชชา โดยเฉพาะความไม่รู้ทุกขันธ์ได้แก่ความไม่รู้ความจริงเกี่ยวกับรูปนามซึ่งประกอบขึ้นเป็นธรรมชาตินั้นเอง จึงทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกบางส่วนของธรรมชาตินั้นออกมาเป็นตัวเรา แล้วสร้างกำแพงที่มองไม่เห็นขึ้นมาคนละวง เพื่อแบ่งกันตนเองออกจากธรรมชาติภายนอกที่แวดล้อมอยู่ และขังตนเองอยู่ในขอบเขตของกำแพงนั้น จึงเกิดมีเรา มีเขา มีสัตว์มีบุคคล มีภายใน และมีภายนอก ฯลฯ แล้วเกิดความเป็นปฏิกิริยากับธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่นั้น เกิดการต่อสู้และการดิ้นรนที่จะพาตนเองหลีกหนีจากความทุกข์และแสวงหาความสุขมาให้ตนเอง โดยไม่ทราบว่าการพ้นทุกข์อันแท้จริงอยู่ที่การทำความเข้าใจความเป็นจริงของรูปนามที่เรียกว่าตนเอง จนหมดความหลงผิด สามารถคลายความยึดถือและสลัดคืนรูปนามให้กับธรรมชาติไปได้ ไม่ใช่พ้นทุกข์ด้วยการช่วงชิงบางสิ่งและผลักไสบางสิ่งในธรรมชาติ เมื่อสลัดรูปนามที่เรียกว่าตนเองคืนให้ธรรมชาติ

ได้แล้ว ธรรมชาติก็จะเหลือแต่รูปนามอันเป็นกองทุกข์ แต่ไม่มีผู้เข้าไปแบกรับความทุกข์นั้นให้เป็นเครื่องกดถ่วงจิตใจอีกต่อไป

การเรียนรู้รูปนาม โดยค่อยๆ สังเกตความเป็นจริงของรูปนาม
เรียกว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนการอ่าน การฟัง และการคิดพิจารณาธรรมะแม้กระทั่งเรื่องรูปนาม ก็ยังไม่ใช่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน แต่เบื้องต้นก็จำเป็นต้องอ่าน ต้องฟัง และต้องคิด ให้เข้าใจวิธีการเจริญวิปัสสนาได้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เสียก่อน เมื่อเข้าใจแล้วจึงค่อยๆ สังเกตความเป็นจริงของรูปนามอย่างสบายๆ ต่อไป

หน้าที่ของผู้เจริญวิปัสสนา **ไม่ได้อยู่ที่การพยายามทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง** เพื่อให้ “จิตของเรา” บรรลุถึงมรรคผลนิพพาน หรือเพื่อทำลายอสังขารตัวตนซึ่งไม่ได้มีอยู่จริง ตัวอย่างของความพยายามดังกล่าวก็เช่น (๑) การน้อมจิตไปหาความว่างและความสงบนิ่ง อันเป็นการมุ่งสู่อาเนกขัสมาปัตติทั้งหลาย (๒) การดับความรู้ อันเป็นการเข้าไปสู่อสังขารสังขตาทมิหรือพรหมลูกฟัก เพราะคิดว่าจะสัมผัสนิพพานได้เมื่อไม่มีจิต โดยลืมนึกไปว่านิพพานเป็นอารมณ์คือเป็นสิ่งที่จิตไปรู้เข้าใจ (๓) การพยายามสลัดคืนรูปนามให้กับธรรมชาติด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การคิดอบรมสั่งสอนจิตด้วยการคิดพิจารณาภายใน และการทรมานภายในเพื่อดับตัณหาอันเป็นวิธีการที่เรียกว่าอสังขตทิลกานุโยค และ (๔) การพยายามหาทางเปลี่ยนแปลงรูปนามจากสิ่งที่ไม่เที่ยงให้เที่ยงจากสิ่งที่เป็นทุกข์ให้เป็นสุข และจากสิ่งที่บังคับไม่ได้ให้บังคับได้ เป็นต้น

หน้าที่ของผู้เจริญวิปัสสนา ไม่มีสิ่งใดให้ทำมากกว่าการ**ค่อยๆ สังเกตจนเข้าใจความเป็นจริงของรูปนามที่ประกอบกันขึ้นเป็น “ตัวเรา” ได้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้** हमันรู้รูปนามเรื่อยๆ จนจิตใจเกิดความเห็นแจ้งว่า “ตัวเราไม่มี มีแต่รูปกับนาม” เพียงเท่านั้นก็พ้นจากความหลงผิดเบื้องต้นได้แล้ว และเมื่อเจริญวิปัสสนาต่อไป ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งว่า รูปนามภายในที่เรียกว่า “ตัวเรา” นี้ไม่เที่ยงหรือเป็นทุกข์ หรือเป็นอนัตตา และเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งซึ่งไม่มีความสำคัญใดๆ เป็นพิเศษของธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ซึ่งก็เป็นรูปนามด้วยกันทั้งสิ้น แต่เพราะความหลงผิดแท้ๆ ทำให้เกิดความรู้อิสึกแบ่งแยกเป็นเราเป็นเขา เป็นสัตว์เป็นคน เป็นภายในและเป็นภายนอก และเป็นธรรมคุณอื่นๆ ขึ้นมา

การเห็นว่ารูปนามว่างเปล่าจากความเป็นตัวตนและหาแก่นสารใดๆ ไม่ได้เลย เพราะรูปนามทั้งปวงนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ หรือเป็นอนัตตา ดังที่กล่าวมานี้เอง คือการเห็นว่ารูปนามทั้งปวงเป็นของสูญหรือสูญุตตา

ในขณะที่เห็นรูปนามเป็นของว่างเปล่า นั้น หากปฏิบัติธรรมได้สมควรแก่ธรรม บางท่านจิตจะปล่อยวางรูปนามแล้วตัดกระแสเข้าถึงธรรมเลยทีเดียว แต่บางท่านที่กำลังยังไม่พอจะปล่อยวางรูปนาม ก็จะพบธรรมอย่างหนึ่ง เป็นความว่างๆ สงบสันติ ปรากฏอยู่ท่ามกลางความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของรูปนาม แต่ความเคลื่อนไหวทั้งหลายกระทบเข้าไม่ถึงธรรมนี้ เหมือนลื่นลื่นอยู่ในปากโดยไม่มีความอันตราย

ต่อมาเมื่อจิตรู้แจ้งในความเป็นของสุญของรูปนามแล้ว จิตซึ่งเคยหยาบจวนรูปนามบางส่วนไว้เป็นตัวเราจนมีภาระหนักที่จะต้องแบกหามรูปนามไว้เป็นนิจ ก็ปล่อยวางความถือมั่นในรูปนามนั้น สลัดคืนรูปนามนั้นให้กับธรรมชาติไปตามเดิม **แม้แต่จิตที่ถูกถือมั่นมาเนิ่นนานก็ถูกสลัดทิ้งไปด้วย แล้วประจักษ์หรือเข้าถึงธรรมที่ว่างจากความเป็นตัวตนอีกชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่านิพพาน และเช่นเรียกว่ามหา-**
สุญญตา

ความพ้นทุกข์ทางใจอย่างสิ้นเชิงอยู่ที่ตรงนี้เอง คงเหลือแต่ความทุกข์ของธาตุขันธ์หรือรูปนามที่ยังคงหมุนเวียนสลับต่ออยู่เท่านั้น แต่จิตไม่หยาบจวนรูปนามขึ้นมาให้เป็นภาระอีก ความทุกข์ทางใจจึงมีขึ้นไม่ได้เลย ดังนั้นพระอรหันต์จึงไม่ใช่ผู้ที่ทำจิตที่ไม่เที่ยงให้เที่ยงได้ หรือทำจิตที่เป็นทุกข์ให้กลายเป็นสุขได้ หรือทำจิตที่บังคับไม่ได้ให้บังคับได้ แต่คือท่านปล่อยวางความถือมั่นในจิตและขันธ์ทั้งปวงลงได้อย่างสนิทแล้ว ความพ้นจากขันธ์นี้เองคือความพ้นจากทุกข์

ผู้ที่ปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้แล้วจะมีความรู้สึกต่อ (๑) บัญญัติ (๒) สภาวะของธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ (๓) สภาวะของจิต และ (๔) สภาวะของธรรม แตกต่างไปจากที่เคยรู้สึกมา คือจะเห็นบัญญัติเป็นเพียงภาพลวงตาอันว่างเปล่า เห็นรูปนามรวมทั้งจิตและธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่เป็นความว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน และเห็นธรรมหรือนิพพานเป็นความว่างอย่างถึงที่สุดหรือมหาสุญญตา คือตัวมันเองก็ว่างและยังว่างจากรูปนามและบัญญัติอีกด้วย โดยท่านผู้นั้นจะมีความรู้สึกต่อสิ่งต่างๆ ดังนี้คือ

๑. บัญญัติ บุคคลทั่วไป จะรู้สึกว่ายบัญญัติเป็นของจริงจัง เช่น คนก็เป็นคนจริงๆ ต้นไม้ก็เป็นต้นไม้จริงๆ ผู้ปฏิบัติ จะรู้สึกว่ายบัญญัติเป็นของไม่จริงจังแต่ก็หลงจริงจังกับบัญญัติเป็นคราวๆ แต่ผู้ที่ปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้แล้ว **ย่อมเห็นบัญญัติเป็นเพียงภาพลวงตา** คือจะเห็นแจ้งชัดว่าอารมณ์บัญญัติ (ทั้งสหทบัญญัติคือคำเรียกขานสิ่งต่างๆ และอตถบัญญัติคือความเข้าใจเนื้อหาของสัญลักษณ์ต่างๆ เช่นไฟแดง หมายถึงให้หยุด ไฟเขียวหมายถึงให้ไปได้) เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์ตกลงสมมุติกันขึ้นเอง แม้แต่เรื่องราวที่คิดนึกขึ้นก็เป็นเพียงภาพลวงตาหรือเป็นมายาที่หลอกหลงให้หลงเป็นจริงเป็นจังไปเท่านั้น อย่างไรก็ตาม บัญญัติก็เป็นความจริงโดยสมมุติ ผู้นั้นย่อมเข้าใจ อาศัย และคล้อยตามบัญญัติ ไม่ได้ปฏิเสธบัญญัติแต่อย่างใด แต่หากบัญญัติใดผิดต่อคุณธรรมแล้ว ผู้นั้นจะยึดถือคุณธรรมเป็นใหญ่ เช่นเมื่อชาวโลกสมมุติกันว่าการดื่มเหล้าขายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้นั้นก็ไม่ดื่มเหล้าขาย เพราะเหล้าเป็นเครื่องทำลายสติซึ่งเป็นคุณธรรมอันวิเศษสุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ และชาวโลกสมมุติกันว่าการพนันของรัฐเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย ผู้นั้นก็ไม่นิยมยินดีด้วย เพราะการพนันเป็นเครื่องส่งเสริมความโลภ และหมิ่นหมิ่นคุณค่าของความ پاکเพียรที่จะทำมาหากินด้วยน้ำพักน้ำแรงของมนุษย์ เป็นต้น

๒. สภาวะของธรรมชาติ บุคคลทั่วไป จะรู้สึกว่ายธรรมชาติหรือสิ่งที่แวดล้อมอยู่ เช่นคนอื่น สัตว์อื่น ต้นไม้ และภูเขา กับตัวเราเป็นสิ่งที่สองสิ่งที่แยกต่างหากจากกัน ทั้งธรรมชาติและตัวเราล้วนมีความเป็นตัวตนจริงจังมาก คือธรรมชาติทั้งหลายก็เป็นของจริง ตัวเราก็มียู่จริงๆ เขามักคิดว่าคนที่เก่งๆ จะสามารถบังคับตนเองและเอาชนะธรรมชาติได้ เขาจะพยายามแสวงหาความสุขจากการครอบครองและ

ผลึกใสสิ่งที่แวดล้อมเขาอยู่ตลอดเวลา โดยหวังว่าการกระทำเช่นนั้น จะนำความสุขมาให้ ผู้ปฏิบัติ จะรู้สึกว่ธรรมชาติกับตัวเราเป็นสองสิ่ง ที่แยกต่างหากจากกัน ถ้าขาดสติธรรมชาติและตัวเราก็มีตัวตนจริงๆ แต่ถ้ามีสติก็อาจเห็นได้ว่าธรรมชาติและตัวเราเป็นภาพลวงตาคือไม่มี ตัวตนที่แท้จริง แต่ความยึดถือในธรรมชาติและตัวเรากียังมีอยู่ เขา จะพยายามรักษาใจซึ่งก็คือสิ่งที่ถือมั่นว่าเป็นตนเอง ไม่ให้เป็นทุกข์ เพราะการกระทบกับธรรมชาติภายนอกที่แวดล้อมอยู่ แต่ผู้ที่ปล่อยวาง ความถือมั่นในจิตได้แล้ว ย่อมเห็นสรรพสิ่งที่แวดล้อมอยู่เป็นเพียง รูปนามซึ่งว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน ไม่มีการแบ่งแยกธรรมชาติ อันเป็นหนึ่งนั้นให้เป็นสองส่วนคือเป็นตัวเรากับสิ่งภายนอก ธรรมชาติ หรือรูปนามที่สัมผัสรับรู้ได้จะมีสภาวะราบเรียบเสมอกันราวกับหน้ากลอง คือไม่มีสิ่งใดสะดุดตาสะดุดใจจนโดดเด่นยกสูงขึ้นมาเป็นตัวตนได้อีก เช่นเมื่อมองดูโลกก็เห็นทุกสิ่งราบเรียบเสมอกันในความรู้สึก เพราะปราศจากความหลงและอคติต่างๆ และเห็นว่าในธรรมชาติอัน เป็นหนึ่งนั้นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีแต่รูปกับนามที่หมุนเวียน เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยปรุงแต่ง รูปนามก็ทำงานไปตามหน้าที่ของ มันเท่านั้นเอง และแม้รูปนามจะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา แต่ก็ไม่เป็นภาระเครื่องเสียดแทงเข้าถึงจิตแต่อย่างใด ผู้นั้นจะอยู่กับ ธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ในลักษณะเหมือนดอกบัวที่อยู่กับน้ำแต่ไม่ ติดน้ำ เขาย่อมไม่หลงเพลินหรือผลึกใสรูปนามทั้งปวงนั้น

๓. สภาวะของจิต บุคคลทั่วไป จะรู้สึกว่ตัวเรามีอยู่อย่าง แน่นนอน และสิ่งที่เรียกว่าตัวเราก็คือกลุ่มก้อนทั้งก้อนของกายกับใจ นี้เอง ไม่สามารถจำแนกได้ว่าอันใดเป็นกายอันใดเป็นจิตใจ รู้สึก เพียงแต่ว่าทั้งหมดนี้คือตัวเรา ผู้ปฏิบัติ จะรู้สึกว่กายก็อันหนึ่ง จิตใจ

การเห็นว่รูปนามว่างเปล่า

จากความเป็นตัวตน

และหาแก่นสารใดๆ ไม่ได้เลย

เพราะรูปนามทั้งปวงนั้นไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ หรือเป็นอนัตตาตัวเอง

คือการเห็นว่รูปนามทั้งปวง

เป็นของสูญหรือสูญญตา

ก็อันหนึ่ง ธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ก็เป็นอีกอันหนึ่ง กายและธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวเรา แต่จิตเป็นตัวเรา แต่เมื่อปฏิบัติจนบรรลุพระโสดาบันแล้ว จะเห็นว่าจิตไม่ใช่ตัวเรา แต่ก็ยังมีการหยาบจวนครอบครองจิตอยู่ ไม่สามารถปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้ ยังมีความพยายามจะรักษาจิต และต้องการพัฒนาจิตไปสู่ความหลุดพ้นอยู่ และรู้สึกว่าจิตยังมีขอบเขต มีจุด มีดวง และจิตจะเสพอารมณ์ในกามาวจรอยู่เสมอ ส่วนผู้ทรงฌานก็จะละอารมณ์ในกามาวจรไปเสพอารมณ์ในรูปาวจรและอรุฬาวจร เป็นครั้งคราว แต่ผู้ที่ปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้แล้ว **ยอมเห็นจิตเป็นความว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน** คือเห็นจิตเป็นธรรมชาติอันหนึ่งที่ไม่ใช่ตัวตนใดๆ ทั้งสิ้น จิตมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา เหมือนกับสังขารธรรมทั้งหลายนั่นเอง พวกเราอย่าสำคัญผิดว่า เมื่อปฏิบัติถึงที่สุดแล้วจิตจะเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตาขึ้นมาได้ เพราะจิตเป็นขันธ์ จิตจึงยอมจะเป็นตัวทุกข์เสมอไป เพียงแต่ผู้ที่ปล่อยวางจิตได้แล้วจะไม่มีความรู้สึกกระเทือนหรือถูกเสียดแทงเพราะขันธ์หรืออารมณ์ใดๆ อีกต่อไป จิตที่เคยทำหน้าที่เสพอารมณ์กลับทำหน้าที่รู้สึกนึกคิดโดยไม่เสพอารมณ์ อยู่ต่างหากจากอารมณ์ มีความรู้สึกที่โปร่งโล่งว่าง ไร้น้ำหนัก ไร้รูปลักษณะ ไร้ขอบเขต และเป็นอิสระ ส่วนวิบากจิตที่ทำหน้าที่รู้รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสทางกาย ทวาร รวมทั้งวิบากจิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ และตัดสินใจอารมณ์ ก็ยังทำหน้าที่เหมือนจิตของปุถุชนธรรมดาๆ นั่นเอง

ขอขยายความถึงจิตที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดที่เรียกว่า ชวนจิตอีกสักเล็กน้อย จิตชนิดนี้มีความแตกต่างไปจากเดิม คือชวนจิตของผู้ที่ยังปล่อยวางความถือมั่นในจิตไม่ได้จะทำหน้าที่นึกคิด และเสพอารมณ์คือหลงยินดียินร้ายไปด้วย หรือเป็นกุศลหรืออกุศล

ไปด้วย แต่ชวนจิตของผู้ที่ปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้แล้วจะนึกคิดแต่ไม่เสพอารมณ์ จะมีลักษณะสักว่าคิดนึกปรุงแต่งเพื่ออยู่กับโลก และอนุโลมตามโลกเป็นกิริยาไปอย่างนั่นเอง จิตเหล่านี้บางดวงมีโสมนัสเวทนา บางดวงมีอุเบกขาเวทนา บางดวงประกอบด้วยปัญญา บางดวงไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่ทั้งหมดมีลักษณะเป็นหนึ่ง เป็นปกติ สงบสันติ แจ่มจ๋า อิสระ ไม่มีความเคลื่อนไหวใดๆ ในภายใน แม้แต่น้อย ไม่มีจุด ไม่มีดวง ไร้รูปลักษณะและขนาด กว้างขวางไม่มีขอบเขตเครื่องกีดกัน ไม่มีสิ่งท้อหุ้ม เหมือนกับอยู่เหนือขันธ์ ไม่ปนเปื้อนด้วยขันธ์ ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีอะไรเลยนอกจากธรรมชาติรู้ อันบริสุทธิ์ล้วนๆ และไม่ถูกหยาบจวนหรือกำหนดหมายไว้แต่อย่างใด จิตนี้มีอยู่ก็เหมือนไม่มี และไม่มีกิจที่จะต้องดูแลรักษาอีกต่อไป

ชวนจิตนี้เมื่อไม่มีกิจจะต้องรู้ขันธ์หรืออยู่กับโลกอันเป็นสมมุติ ก็จะไปรู้ธรรมอันเป็นอมตธาตุหรืออมตธรรม จัดว่าเป็นจิตที่แปลกและอัศจรรย์ เหมือนกับไม่ใช่จิต ไม่น่าจะเรียกว่าจิต แต่ก็ต้องเรียกว่าจิต เพราะมีสภาวะรู้ ครูบาอาจารย์วัดป่าท่านมักจะสมมุติเรียกจิตชนิดนี้ว่า **ใจ รู้ติจิต จิตเดิม จิตหนึ่ง** เป็นต้น เพราะเป็นเครื่องรู้ธรรมอันเป็นอัมมมารณชนิดที่ท่านสมมุติเรียกกันว่า **ธรรม รู้ติธรรม มหาสุญญตา** เป็นต้น ใจนี้เงียบสนิทและบริสุทธิ์ผุดผ่องจริงๆ ไม่มีอะไรในนั้นสักจุดสักแต้มเดียว กว้างขวางไร้ขอบเขต และไม่มีการทำงานแม้แต่การหมายรู้ใจหรือการหมายรู้ธรรม ใจนี้แหละรู้ธรรม ใจนี้แหละทรงธรรมไว้ แต่แท้ที่จริงแล้วธรรมนั้นแหละทรงธรรมไว้ คือทรงสภาพไว้ได้เองโดยไม่อิงอาศัยสิ่งใด และเมื่อมีกิจเช่นมีความจำเป็นจะต้องสัมผัสหรือสัมพันธ์กับโลก จิตก็ทำหน้าที่รู้อารมณ์รูปนามและบัญญัติอย่างเป็น

กิริยาไปอย่างนั้นเอง เป็นการอนุโลมตามโลก และเมื่อหมดกิจการทำงานแล้ว ใจก็รู้ธรรมไปและมีความสุขอันมหาศาลอยู่กับธรรมนั้นเอง

๔. สภาวะของธรรม บุคคลทั่วไป จะเห็นธรรมที่เหนือกว่า ธรรมชาติคือเหนือความเกิดดับไม่ได้เลย กระทั่งรูปนามก็ไม่เห็น หรือเห็นก็ไม่เข้าใจ เพราะจิตใจถูกสมมุติบัญญัติปิดกั้นไว้ทั้งหมด ผู้ปฏิบัติ พระเสขบุคคลคือพระโสดาบัน พระสกิทาคามี และพระอนาคามี จะรู้สึกได้ถึงธรรมนี้เป็นครั้งคราว เพียงแต่ไม่เข้าใจแจ่มแจ้งถึงธรรมนี้ และไม่ทราบว่าจะใช้ประโยชน์ใดๆ ได้ เพราะจิตยังไม่เลิกแสวงหา ความหลุดพ้น สภาวะธรรมนี้จึงถูกมองข้ามไปอย่างรวดเร็ว ส่วนบุุคคล ที่อยากจะทราบร่องรอยความรู้สึกของสภาวะนี้ ก็มีสภาวะอยู่อย่างหนึ่งที่ใกล้เคียงกับสภาวะนี้ คือความรู้สึกแปลกๆ ที่เกิดขึ้นเมื่ออ่านหนังสือ เช่น เห็นหนังสือของท่านเว่ยหล่างและท่านฮวงโป เป็นต้น เป็นความรู้สึกที่เห็นโลกว่างจากความเป็นตัวตนเพราะหยุดความคิดนึกดิ้นรนทางใจ แต่แม้จะพอรู้สึกได้บ้าง ก็ไม่สามารถกำหนด แต่ต้อง หรือทำความเข้าใจได้ เพราะมันเป็นสภาวะแห่งการหยุดและรู้ หากพยายามทำความเข้าใจ สภาวะนี้จะดับไปทันที ผู้ที่สัมผัสสภาวะนี้จึงไม่ทราบประโยชน์ใดๆ ของความรู้สึกนี้เลยนอกจากทราบว่ามีความรู้สึกแปลกๆ เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ผู้ที่ปล่อยวางความถือมั่นในจิตได้แล้ว **ย่อมเห็นธรรมที่เคยเห็นมาก่อนหน้านี้แล้ว ปรากฏแจ่มแจ้งบริสุทธิ์บริบูรณ์ อยู่ต่อหน้าต่อตา และเข้าใจถ่องแท้ถึงความถึงที่สุดแห่งทุกข์และการเดินทาง** โดยเมื่อเห็นรูปนามเป็นสิ่งที่ราบเรียบเสมอกัน และปล่อยวางจิต คือไม่หมายและไม่หยาบฉวยจิตขึ้นมาอีกแล้ว ก็ให้เห็นแจ้งสภาวะธรรมอีกอย่างหนึ่ง

สภาวะนี้ไม่เกิดไม่ดับ ไม่เหมือนสภาวะของธรรมชาติคือรูปนาม ที่มีความเกิดดับ

สภาวะนี้ทนอยู่ได้ ไม่มีความเสื่อม ความเก่าคร่ำคร่า และความดับสลาย เพราะไม่มีสิ่งใดกระทบกระเทือนเข้าถึงได้ ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ไฟ ลม ช่องว่าง หรือวิญญูณ และไม่มีอะไรปรุงแต่งได้ อยู่ได้เองโดยไม่ต้องอิงอาศัยจิต กรรม อุตุ หรืออาหาร

สภาวะนี้ว่างจากความเป็นตัวตน ไม่ใช่อัตตา เพราะเป็นอนัตตา คือไม่เป็นไปในอำนาจของใครและไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองได้ แต่ผู้ที่เห็นสภาวะนี้ก็ไม่กำหนดหมายว่าสภาวะนี้เป็นอัตตาหรืออนัตตา เพราะปราศจากต้นเหตุที่จะกำหนดหมาย สภาวะนี้ก็เป็นสภาวะนี้อยู่ อย่างนี้เอง

สภาวะนี้ครอบงำรูปนามทั้งปวงอยู่นั่นเอง แต่รูปนามทั้งปวง ไม่อาจปนเปื้อนเข้าถึงสภาวะนี้ได้เลย เหมือนดอกบัวอยู่กับน้ำแต่ไม่เปียกน้ำ

สภาวะนี้ไม่ใช่ภพอีกชนิดหนึ่งที่เที่ยงแท้ถาวร เพราะพ้นจากรูปนามจึงไม่ใช่ภพ และภพที่เที่ยงแท้ถาวรก็ไม่เคยมีอยู่จริง

สภาวะนี้ว่างอย่างยิ่ง เป็นมหาสุญญตา คือตัวมันเองก็ว่าง และยังว่างจากรูปนามและบัญญัติอีกด้วย จึงไม่มีสิ่งปรุงแต่งใดๆ ที่จะปนเปื้อนเข้ามาถึงได้

สภาวะนี้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ด้วยความสงบสันติ ว่าง สว่าง และบริสุทธิ์อยู่เป็นนิจ

สภาวะนี้คือสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยาภิจ) เมื่อแจ้งแล้วจะพบว่านี่เป็นที่สิ้นทุกข์เพราะพ้นความเลียดแทงของขันธจริงๆ เหมือนคำโบราณที่ว่า **“ต้นมะพร้าวเนาพิเก ต้นเดียวโนเน นอกทะเลชี้ฝั่ง ฝนตกไม่ต้อง พำร้อมไม่ถึง นอกทะเลชี้ฝั่ง ถึงแต่ผู้พ้นกรรม”** (หมายเหตุ ผู้เขียนเคยได้ยินคำทำนายของถ้อยคำเหล่านี้แตกต่างกันในที่บางแห่ง เช่นบางแห่งใช้คำว่า “ถึงแต่ผู้พ้นบุญ” ซึ่งผู้เขียนเห็นว่ายังไม่รัดกุม เพราะธรรมนี้ต้องพ้นทั้งบุญและบาป บางแห่งก็ว่า “ถึงแต่ผู้พ้นกรรม” ซึ่งก็ผิดสภาวะอีก เพราะธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่มีทางพ้นไปได้ ผู้เขียนจึงนิยมคำว่า “ถึงแต่ผู้พ้นกรรม” คือเมื่อจิตหมดการกระทำความกรรมอย่างเด็ดขาดแล้ว เหลือเพียงกิริยาจิต จึงจะเห็นธรรมนี้เต็มบริบูรณ์ได้)

สภาวะนี้เองคือธรรม คือที่พึงอันเกษม ที่แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงมีธรรมนี้เป็นสรณะ ผู้ใดเห็นธรรมนี้จะรู้ทันทีว่า ไม่มีที่พึงอื่นใดยิ่งกว่านี้อีกแล้ว เพราะมีแต่ธรรมนี้เท่านั้นที่พ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง

จิตที่ได้ประจักษ์รู้สภาวะธรรมนี้จะรู้สึกเต็มอิ่ม และรู้ว่าที่**สุดแห่งทุกข์อยู่ที่ตรงนี้เอง คืออยู่ตรงที่สันตันทา (วิราคะ) สิ้นความปรองดอง (วิสังขาร) และหลุดพ้นจากอาสวกิเลสเพราะไม่ถื้อมันในขันธ (วิมุตติ)** กิจเพื่อการแสวงหาที่**สุดแห่งทุกข์**ที่ยิ่งไปกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว สภาวะนี้ปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตาแท้ๆ ไม่เคยหายไปไหน แต่ก่อนหน้านั้นไม่เคยเห็น หรือเคยเห็นก็ไม่รู้จักและไม่เข้าใจ จึงต้องเที่ยวแสวงหาทางพ้นทุกข์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด **ต่อเมื่อปล่อยวางความยึดถือจิตได้แล้ว จึงหมดการแสวงหาและเข้าใจถึงสภาวะนี้ได้ แต่ก็ไม่มีการหยิบฉวยสภาวะนี้ไว้** เหมือนคนที่เที่ยวแสวงหาเหมืองเพชร แม้เคยเดินผ่านแต่

ไม่รู้ ต่อมาจึงรู้ว่าที่นี้คือเหมืองเพชร แต่เมื่อพบเข้าแล้วจริงๆ กลับยืนดูเฉยๆ อย่างมีความอึดเต็ม ไม่คิดจะครอบครองเหมืองเพชรไว้อีกแล้ว เพราะไม่มีตัวเราที่ไหนจะให้ไปเป็นเจ้าของเหมืองเพชรนั้น

ผู้เข้าถึงธรรมนี้แล้ว จะเข้าใจเส้นทางธรรมได้ตลอดทั้งสาย และอาจอุทานด้วยความรำเริงใจว่า

“เมื่อจิตหลุดออกจากโลกของความคิด
จิตก็รู้รูปนามอันว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน
เมื่อจิตรู้รูปนามโดยไม่เติมแต่งสิ่งใดลงในการรู้
จิตก็เห็นเงาของธรรมอันสงบสันติที่แทรกซ้อนอยู่อย่างเร้นลับ
อันเป็นความสงบในท่ามกลางความเคลื่อนไหว
อันเป็นความร่มเย็นในท่ามกลางความเร้าร้อน
และเมื่อกำลังของปัญญาแก่กล้าพอ จิตจะปล่อยวางรูปนาม
แล้วเข้าถึงธรรมอันสงบสันตินั้นเองโดยอัตโนมัติ

เมื่อจะเข้าถึงธรรมอันสงบสันติ จิตก็เข้าถึงของเขาเอง
เมื่อจะทรงอยู่กับธรรมอันสงบสันติ จิตก็ทรงอยู่ของเขาเอง
ไม่ต้องพยายามหรือบังคับให้จิตเข้าถึงและทรงอยู่กับธรรมนี้
หากยังบังคับ หรือเพียงจงใจหมายรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้กระทั่งจิต
จิตจะเกิดภาพคือการทำงานทางใจ
และห่างไกลจากธรรมนี้ออกไปอีก
ต่อเมื่อรู้แจ้งในความจริงของรูปนาม
จนปล่อยวางรูปนามได้นั้นแหละ
ไม่ต้องทำอะไรเลย ก็เข้าถึงธรรมนี้ได้แล้ว

เมื่อเข้าถึงธรรมอันสงบสันตินี้แล้ว
หากมีกิจที่จะต้องสัมผัส/สัมพันธ์กับโลก จิตก็รับรู้บัญญัติและรูปนาม
จิตอนุโลมตามโลก คือคล้อยตามสมมุติบัญญัติของโลก
เช่นโลกเขาเรียกว่าผู้หญิง ก็ผู้หญิงกับเขา
โลกเขาเรียกว่าผู้ชาย ก็ผู้ชายกับเขา
แล้วปฏิบัติต่อผู้หญิงและผู้ชายไปตามสมมุติ
หรือตามมารยาทของโลก
ด้วยความรู้เท่าทันว่าผู้หญิงไม่มี ผู้ชายไม่มี
มีแต่รูปกับนาม เป็นต้น

ในการดำรงชีวิตอยู่นั้น เมื่อหิวก็กิน เมื่อว่างก็นอน
เมื่อร่างกายต้องการขับถ่ายก็ขับถ่าย
เมื่อมีเรื่องขบขันก็ยิ้มแย้ม เมื่อมีเรื่องควรสลดสังเวชก็มีธรรมสังเวช
ไม่เสแสร้งสงบสำรวม แต่มีอาการทางกายและวาจา
ไปตามวาสนาที่เคยชิน
ทั้งหมดทั้งสิ้นเป็นเพียงกิริยาอาการในความว่างเปล่า
และไม่กระเทือนเข้าถึงธรรมอันสงบสันตินั้นเลย

เมื่อหมดกิจที่จะต้องสัมผัส/สัมพันธ์กับโลก
จิตก็อยู่กับธรรมอันสงบสันติซึ่งเป็นอมตธาตุอมตธรรมนั้น
และเมื่อคราวจะตาย
จิตก็ทิ้งความรับรู้รูปนาม หดตัวเข้ามารู้เฉพาะความสงบสันตินั้น
แล้วรูปนามก็ดับไป”

**ธรรมเหล่านี้ผู้เขียนเคยได้รับฟังมาจากครูบาอาจารย์พระป่า
หลายรูป** เห็นว่าแปลกดีจึงจำมาเล่าสู่กันฟังในหมู่เพื่อนนักปฏิบัติ ท่าน
ที่กล่าวถึงธรรมเหล่านี้ก็เช่น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล วัดบูรพาราม จังหวัด
สุรินทร์ หลวงพ่อกิม ธมฺมทีโป วัดป่าดงคู จังหวัดสุรินทร์ และ
อีกองค์หนึ่งคือหลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ วัดป่าเขาน้อย จังหวัดบุรีรัมย์
โดยเฉพาะหลวงปู่สุวัจน์ท่านเล่าประสบการณ์ของท่านให้ฟังว่า ธรรมนี้
เป็นของง่าย เมื่อเข้าใจแล้วท่านถึงกับด่าตนเองว่าโง่แท้ ของท่านนี้
เห็นก็เห็นอยู่แต่ไม่เข้าใจ แต่เมื่อเข้าใจแล้ว ท่านบอกว่าจิตใจของท่าน
มีความสุขมาก ไม่นึกไม่ฝันเลยว่าบวชมาแล้วมีความสุขได้มากมาย
ถึงขนาดนี้ เวลานี้ท่านเหล่านี้มรณภาพไปแล้ว หากท่านหมดกิเลส
ท่านก็คงสบายไปแล้ว ยังเหลือก็แต่พวกเราจะต้องพากเพียรเจริญสติ
รู้รูปนามเพื่อเอาตัวรอดกันต่อไป

**สรุปแล้ว พวกเรามีหน้าที่ตามรู้รูปนามตามความเป็นจริงต่อไป
เรื่อยๆ จนเห็นรูปนามมีลักษณะเป็นไตรลักษณ์ ไม่ต้องไปคิดถึง
สุญญตาใด ๆ ให้เสียเวลารู้สึกตัว ต่อเมื่อเห็นรูปนามเป็นของสูญ อัน
เป็นการเห็นสุญญตาตามนัยหนึ่งแล้ว ก็จะเข้าใจความหมายของสุญญตา
ในอีกนัยหนึ่งได้ด้วยตนเองที่เดียว**

(๖ กรกฎาคม ๒๕๔๘)